

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

K.S. LYUIS FENTEZISIDA MIF VA ERTAK POETIKASINING O'ZARO MUNOSABATI

Muzaffarov Javlon Kodirjonovich

Is'hoqxon Ibrat nomidagi Namangan davlat chet tillari instituti, o'qituvchi.

e-mail: jamasrj@gmail.com ORCID: <https://orcid.org/0009-0002-2152-763X>

Annotatsiya.

Mazkur maqolada K.S. Lyuis fentezisida mif va ertak poetikasining o'zaro munosabati The Chronicles of Narnia turkumi misolida tadqiq etiladi. Asarlardagi mifologik obrazlar, arxetiplar, ertak motivlari, metamorfoza, qahramonlik safari, boshqa olamga o'tish, o'lim va qayta tug'ilish, yaratilish hamda esxatologik modellar mifopoetik tahlil asosida o'rganiladi. The Lion, the Witch and the Wardrobe, The Voyage of the Dawn Treader, The Silver Chair, The Magician's Nephew va The Last Battle asarlaridagi aniq epizodlar orqali Lyuisning antik, folklor va xristian mifologik qatlamlarini ertakka xos syujet mexanizmlari bilan uyg'unlashtirish tamoyillari ochib beriladi. Tadqiqot natijalari ertak Lyuis poetikasida voqealar harakati va qahramon sinovlarini tashkil etuvchi strukturaviy asos bo'lsa, mif ushbu strukturalarga arxetipik, diniy va falsafiy chuqurlik berishini ko'rsatadi. Natijada Narniya turkumi turli mifologik an'analarni qayta semantizatsiya qiluvchi yaxlit mualliflik mifopoetik tizimi sifatida talqin qilinadi.

Kalit so'zlar: K.S. Lyuis, fentezi, mif, ertak, mifopoetika, The Chronicles of Narnia, arxetip, metamorfoza, portal fentezi, qayta tug'ilish, mualliflik mifologiyasi.

ВЗАИМОСВЯЗЬ ПОЭТИКИ МИФА И СКАЗКИ В ФЭНТЕЗИ К.С. ЛЬЮИСА

Музаффаров Жавлон Кодиржонович

Наманганский государственный институт иностранных языков имени Ишоххона Ибрата, преподаватель.

Аннотация.

В данной статье исследуется взаимосвязь поэтики мифа и сказки в фэнтези К.С. Льюиса на примере цикла «Хроники Нарнии» (The Chronicles of Narnia). На основе мифопоэтического анализа рассматриваются мифологические образы, архетипы, сказочные мотивы, метаморфозы, героическое путешествие, переход в иной мир, смерть и возрождение, модели сотворения мира и эсхатологические модели, представленные в произведениях. На примере конкретных эпизодов из произведений «Лев, колдунья и платяной шкаф» (The Lion, the Witch and the Wardrobe), «Покоритель зари, или Плавание на край света» (The Voyage of the Dawn Treader), «Серебряное кресло» (The Silver Chair), «Племянник чародея» (The Magician's Nephew) и «Последняя битва» (The Last Battle) раскрываются принципы сочетания античных, фольклорных и христианских мифологических пластов с характерными для сказки сюжетными механизмами. Результаты исследования показывают, что сказка в поэтике Льюиса выступает структурной основой, организующей развитие событий и испытания героев, тогда как миф придаёт этим структурам архетипическую, религиозную и философскую глубину. В результате цикл «Хроники Нарнии» интерпретируется как целостная авторская мифопоэтическая система, в которой осуществляется переосмысление семантики различных мифологических традиций.

Ключевые слова: К.С. Льюис, фэнтези, миф, сказка, мифопоэтика, «Хроники Нарнии», архетип, метаморфоза, порталное фэнтези, возрождение, авторская мифология.

THE INTERRELATIONSHIP BETWEEN MYTH AND FAIRY-TALE POETICS IN C.S. LEWIS'S FANTASY

Muzaffarov Javlon Kodirjonovich

Namangan State Institute of Foreign Languages named after Ishokhon Ibrat, Lecturer.

Abstract.

This article examines the interrelationship between myth and fairy-tale poetics in C.S. Lewis's fantasy fiction, using The Chronicles of Narnia series as a case study. Through mythopoetic analysis, the study explores mythological images, archetypes, fairy-tale motifs, metamorphosis, the heroic journey, passage into another world, death and rebirth, creation, and eschatological models represented in the works. Drawing on specific episodes from The Lion, the Witch and the Wardrobe, The Voyage of the Dawn Treader, The Silver Chair, The Magician's Nephew, and The Last Battle, the article reveals the principles through which Lewis integrates classical, folkloric, and Christian mythological elements with narrative mechanisms characteristic of fairy tales. The findings

demonstrate that fairy-tale poetics serves as the structural foundation organizing the progression of events and the trials faced by the protagonists, while myth provides these structures with archetypal, religious, and philosophical depth. Consequently, The Chronicles of Narnia is interpreted as a coherent authorial mythopoetic system that resemanticizes various mythological traditions.

Keywords: C.S. Lewis, fantasy, myth, fairy tale, mythopoetics, The Chronicles of Narnia, archetype, metamorphosis, portal fantasy, rebirth, authorial mythology.

Kirish. XX asr ingliz fentezi adabiyotida K.S. Lyuis ijodi mifologik tafakkur, diniy-falsafiy g'oyalar va ertak poetikasining o'zaro uyg'unlashuvi bilan alohida o'rin egallaydi. Adibning, ayniqsa, «The Chronicles of Narnia» turkumida qadimgi miflar, Bibliya motivlari, folklor obrazlari va ertakona syujet modellarining bir badiiy tizim doirasida qayta ishlanishi kuzatiladi. Shu jihatdan Lyuis fentezisi nafaqat bolalar adabiyotining yorqin namunasi, balki mif va ertak poetikasining zamonaviy adabiy tafakkurdagi transformatsiyasini ko'rsatuvchi murakkab estetik hodisa sifatida baholanishi mumkin.

Mif va ertakning genetik jihatdan yaqinligi adabiyotshunoslikda ko'p bora ta'kidlangan. Har ikkala janr ham mo'jizaviy hodisalar, g'ayritabiiy obrazlar, sinov, safar, o'lim va qayta tug'ilish, yaxshilik va yovuzlik qarama-qarshiligi kabi arxaiik syujet modellariga tayanadi. Biroq mif ko'proq dunyoning yaratilishi, ilohiy tartib, kosmik kuchlar va insonning borliqdagi o'rnini tushuntiruvchi sakral model sifatida namoyon bo'lsa, ertak ushbu qadimiy strukturalarni badiiy va maishiy shaklda qayta ishlab, qahramonning individual sinovlari va axloqiy tanlovlarini markazga olib chiqadi. K.S. Lyuis ijodida aynan shu ikki qatlamning birlashuvi fentezi poetikasining asosiy xususiyatlaridan biriga aylanadi.

Narniya xronikalarida Lyuis mifologik obrazlarni tayyor shaklda takrorlamaydi, balki ularni ertak strukturasiga orqali yangi badiiy kontekstga moslashtiradi. Asarda faunlar, kentavrlar, gigantlar, mittilar, sehrarlar, gapiruvchi hayvonlar, qadimgi xudolar va boshqa mifologik mavjudotlar bir makonda uchrashadi. Shu bilan birga, bu xilma-xil mifologik qatamlar klassik ertak poetikasiga xos safar, sinov, taqiq, yordamchi obraz, sehrli predmet va baxtli yakun kabi strukturaviy elementlar bilan uyg'unlashadi. Natijada Narniya olami biror konkret mifologiyaning nusxasi emas, balki turli madaniy manbalarning qayta semantizatsiya qilinishi asosida yaratilgan mualliflik mifopoetik tizim sifatida namoyon bo'ladi.

Lyuisning mif haqidagi qarashlari uning nazariy va publitsistik asarlarida ham o'z aksini topgan. Yozuvchi mifni shunchaki qadimgi hikoya yoki xayoliy syujet sifatida emas, inson tafakkurida chuqur ma'naviy va universal mazmunlarni ifodalovchi shakl sifatida qabul qiladi. Uning uchun mif mantiqiy tushuntirishga sig'maydigan haqiqatlarni obraz va voqea orqali yetkazish imkoniga ega. Shu sababli Lyuis ijodida mif va ertak o'rtasidagi munosabat dekorativ yoki stilistik emas, balki konseptual xarakter kasb etadi.

Ertak poetikasi esa Lyuis uchun murakkab diniy-falsafiy g'oyalarni sodda va ta'sirchan shaklda ifodalash vositasi bo'lib xizmat qiladi. «The Lion, the Witch and the Wardrobe» asaridagi Aslanning qurbonligi va qayta tirilishi, «The Voyage of the Dawn Treader»dagi Eustacening ajdarga aylanishi va qayta inson qiyofasiga kirishi, «The Silver Chair»dagi yerosti olami motivlari yoki «The Last Battle»dagi oxirzamon modeli mifologik mazmunning ertakona syujet orqali qayta ifodalanishiga misol bo'la oladi. Bunda o'quvchi murakkab teologik yoki falsafiy g'oyani mavhum tushuncha orqali emas, balki qahramonning sarguzashti va hissiy tajribasi orqali qabul qiladi.

K.S. Lyuis poetikasining yana bir muhim jihati shundaki, u ertakni faqat bolalar uchun mo'ljallangan sodda janr sifatida ko'rmaydi. Adib nazarida ertak inson tasavvurining chuqur qatlamlariga murojaat qilish, arxetipik holatlarni uyg'otish va axloqiy haqiqatlarni obrazli ravishda anglash imkonini beradi. Shu sababli uning fentezisida ertak shakli kattalar va bolalar o'rtasidagi yosh chegarasini emas, balki universal badiiy idrok maydonini yuzaga keltiradi.

Mif va ertakning o'zaro aloqasi Lyuis yaratgan Narniya olamining ichki strukturasida ham ko'rinadi. Mif asarga kosmologik va ramziy chuqurlik bersa, ertak uning narrativ harakatini, syujet dinamikasini va qahramonlik modelini shakllantiradi. Shu tariqa mif universal ma'no manbai, ertak esa ushbu ma'noni badiiy voqeaga aylantiruvchi poetik mexanizm vazifasini bajaradi. Aynan mana shu uyg'unlik Lyuis fentezisining ko'p qatlamli va turli yoshdagi o'quvchilar uchun birdek ta'sirchan bo'lishini ta'minlaydi.

Mazkur maqolaning dolzarbligi K.S. Lyuis fentezisida mif va ertak poetikasining qanday o'zaro ta'sirga kirishishi, bir-birini qanday to'ldirishi va mualliflik badiiy olamini shakllantirishda qanday funksiyalarni bajarishini aniqlash zarurati bilan belgilanadi. Tadqiqotning maqsadi Lyuis asarlarida mifologik obraz, motiv va arxetiplarning ertak strukturasiga bilan uyg'unlashuv mexanizmlarini tahlil qilish hamda ularning fentezi poetikasidagi semantik va estetik funksiyalarini ochib berishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

K.S. Lyuis fentezisida mif va ertak poetikasining o'zaro munosabatini tadqiq etish bir necha nazariy yo'nalishlarni uyg'un holda ko'rib chiqishni talab qiladi. Mazkur masala, bir tomondan, Lyuisning mif va ertak haqidagi estetik qarashlari bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchi tomondan, mifologik-arxetipik tanqid, ertakning strukturaviy morfologiyasi hamda zamonaviy fentezi narratologiyasi doirasida izohlanishi mumkin. Shu jihatdan K.S. Lyuis, J.R.R. Tolkien, Northrop Frye, Joseph Campbell, Vladimir Propp va Farah Mendlesohnning ilmiy-nazariy qarashlari mazkur tadqiqotning asosiy metodologik manbalarini tashkil etadi.

K.S. Lyuisning ertak va fentezi poetikasiga oid qarashlari, avvalo, uning «Of Other Worlds: Essays and Stories» to'plamiga kiritilgan «On Stories», «On Three Ways of Writing for Children» va «Sometimes Fairy Stories May Say Best What's to Be Said» kabi essellarida o'z aksini topgan [1]. Lyuis ertakni faqat bolalar uchun mo'ljallangan sodda janr deb baholashga qarshi chiqadi. Uning nazarida «fairy tale» insonning yoshiga emas, uning tasavvur va badiiy idrokiga

murojaat qiluvchi universal shakldir. Yozuvchi ertakning afzalligini undagi ixchamlik, voqeaviylik va obrazlarning semantik sig'imdorligi bilan bog'laydi. Murakkab ma'naviy yoki falsafiy g'oya abstrakt tushuntirishdan ko'ra ertak obrazlari vositasida ta'sirchanroq ifodalanishi mumkin [1].

Mazkur qarash Lyuisning «The Chronicles of Narnia» turkumida bevosita badiiy amaliyotga aylanadi. Masalan, «The Lion, the Witch and the Wardrobe»dagi abadiy qish, sehrli shkaf, Yovuz Jodugar, gapiruvchi hayvonlar va Aslan obrazi klassik ertak poetikasiga xos aniqlik, esda qoladigan obrazlardan tashkil topadi. Biroq ularning semantik vazifasi ertak syujeti bilangina chegaralanmaydi. Aslanning o'zini Edmund o'rniga qurbon qilishi va keyinchalik hayotga qaytishi o'lim-qayta tirilish kabi qadimiy mifologik model hamda xristian mazmunini bir vaqtning o'zida faollashtiradi. Demak, Lyuis poetikasida ertak voqeani tashkil etuvchi shakl, mif esa uning chuqur semantik qatlamini yuzaga keltiruvchi vosita sifatida faoliyat ko'rsatadi.

Lyuisning mif haqidagi estetik qarashlarini J.R.R. Tolkienning «On Fairy-Stories» essesindegi nazariy tamoyillar bilan qiyoslash ham alohida ahamiyatga ega [2]. Tolkien ertakni parilar haqidagi hikoyalar bilan cheklamasdan, Faërie deb ataluvchi keng badiiy olam bilan bog'laydi. U «fantasy», «sub-creation», «Secondary World», «recovery», «escape» va «consolation» tushunchalari orqali «fairy-story»ning poetik imkoniyatlarini izohlaydi [2]. Tolkien nazariyasiga ko'ra, haqiqiy fentezi muallifi ichki qonuniyatlari izchil bo'lgan ikkilamchi dunyoni yaratishi kerak.

Lyuisning Narniya olami Tolkienning «Middle-earth» modelidan strukturaviy jihatdan farq qiladi. Tolkien o'quvchini boshidan boshlab mustaqil ikkilamchi dunyo ichiga joylashtirsa, Lyuis kundalik Angliyadan fantastik makonga o'tish tamoyiliga tayanadi. Shkaf, rasm, eshik yoki boshqa chegaraviy vosita real dunyo bilan Narniya o'rtasida ko'priq vazifasini bajaradi. Shunga qaramay, har ikki adibda ertak va mif bir-birini inkor qilmaydi. Aksincha, ertak mifologik ma'noni zamonaviy o'quvchi uchun qayta jonlantiruvchi badiiy shaklga aylanadi. Tolkienning «fairy-story» haqidagi nazariyasi Lyuisning ertakka estetik va ma'naviy imkoniyat sifatida qarashi bilan shu nuqtada mushtarakdir [1; 2].

Mifning adabiy strukturadagi funksiyalarini aniqlashda Northrop Fryening «Anatomy of Criticism: Four Essays» asari muhim nazariy manba hisoblanadi [3]. Frye adabiyotni takrorlanuvchi obrazlar, syujetlar va arxetipik modellar tizimi sifatida tahlil qiladi. Uning konsepsiyasida mif adabiy shakllarning eng asosiy strukturaviy manbalaridan biridir. Qahramonning sinovdan o'tishi, zulmatdan yorug'likka chiqishi, o'lim va qayta tug'ilish, tartibsizlik ustidan tartibning qaror topishi kabi modellar turli janrlarda transformatsiyalangan holda takrorlanadi [3].

Frye nazariyasi Lyuisning Narniya turkumini o'rganishda ayniqsa samaralidir. «The Lion, the Witch and the Wardrobe»da qishdan bahorga o'tish shunchaki fasl almashuvi emas. Oq Jodugar hukmronligi davridagi doimiy qish o'lim, turg'unlik va tartibsizlik holatini ifodalasa, Aslanning qaytishi bilan qorning erishi, tabiatning uyg'onishi va bahorning boshlanishi qayta tug'ilish arxetipini faollashtiradi. Shunday qilib, ertak syujetidagi fasliy o'zgarish mifologik va arxetipik ma'no bilan boyitiladi.

Joseph Campbellning «The Hero with a Thousand Faces» asarida ishlab chiqilgan qahramonlik safari modeli ham Lyuis asarlaridagi mif va ertak aloqasini tahlil qilish uchun muhim nazariy imkoniyat yaratadi [4]. Campbell turli xalqlarning mif va rivoyatlarini qiyoslash asosida qahramonning odatiy makondan chiqishi, chaqiriqni qabul qilishi, chegaradan o'tishi, sinovlarga duch kelishi, o'zgarishi va yangi tajriba bilan qaytishi kabi bosqichlarni umumlashtiradi. Ushbu «monomif» modeli universal va mutlaq formula sifatida qabul qilinmasligi lozim, biroq u Lyuis qahramonlarining mifologik safar strukturasi tushuntirishda foydali qiyosiy vosita hisoblanadi [4].

Masalan, «The Voyage of the Dawn Treader»da qahramonlarning dengiz safari geografik harakat bilan cheklanmaydi. Edmund, Lucy va ayniqsa Eustace uchun ushbu sayohat ma'naviy o'zgarish jarayoniga aylanadi. Eustacening ajdarga aylanishi uning xudbinligi va ichki nuqsonlarining tashqi obrazga ko'chirilishi sifatida namoyon bo'ladi. Aslan yordamida ajdar terisidan xalos bo'lib, inson qiyofasiga qaytishi esa ramziy o'lim va qayta tug'ilish modelini yuzaga keltiradi. Mazkur epizodda Campbell tavsiflagan sinov va transformatsiya modeli ertakona metamorfoza bilan uyg'unlashib, mifologik mazmun kasb etadi [4].

Ertak strukturasi ilmiy jihatdan tadqiq etishda Vladimir Proppning «Morphology of the Folktale» asari fundamental manba sifatida alohida o'rin tutadi [5]. Propp sehrli ertaklarda personajlar o'zgarsa ham, ularning bajaradigan funksiyalari nisbatan barqaror qolishini ko'rsatadi. Qahramonning uyidan chiqishi, taqiq, taqiqning buzilishi, zarar yoki yetishmovchilik, safarga o'tlanish, donor bilan uchrashuv, sinov, sehrli vositaga ega bo'lish, kurash va qaytish kabi funksiyalar ertak syujetining strukturaviy skeletini tashkil qiladi [5].

Proppning modeli «The Chronicles of Narnia»dagi ko'plab syujetlarni strukturaviy jihatdan izohlash imkonini beradi. Masalan, «The Lion, the Witch and the Wardrobe»da Pevensie bolalarining oddiy makondan chiqib Narniyaga kirishi, xavf haqida ogohlantirilishi, Edmundning taqiq va ishonch chegarasini buzishi, qahramonlarning yordamchi obrazlar bilan uchrashuvi, Aslanning kelishi, Jodugar bilan to'qnashuv va yakunda tartibning tiklanishi klassik ertak funksiyalariga yaqin modelni hosil qiladi. Biroq Lyuis bu strukturani oddiy takrorlamaydi. U ertak funksiyalarini xristian, antik va shimoliy mifologik obrazlar bilan boyitib, yangi fentezi modeliga aylantiradi. Shunday ekan, Propp nazariyasi Lyuis asarlaridagi ertakning strukturaviy qatlamini, Frye va Campbell qarashlari esa uning arxetipik-mifologik chuqurligini ochishga yordam beradi.

Zamonaviy fentezining narrativ tashkil topishini o'rganishda Farah Mendlesohnning «Rhetorics of Fantasy» asari muhim metodologik manbadir [6]. Tadqiqotchi fentezini fantastik dunyoning mavjudligidan ko'ra qahramon va o'quvchining ushbu dunyoga qanday kirishi hamda u bilan qanday munosabat o'rnatishi asosida tahlil qiladi. Mendlesohn «portal-quest», «immersive», «intrusion» va «liminal fantasy» kabi to'rt asosiy ritorik modelni ajratadi [6].

Narniya turkumining aksariyat qismi Mendlesohn tasnifidagi «portal-quest fantasy»ga yaqin turadi. «The Lion, the Witch and the Wardrobe»da shkaf, «Prince Caspian»da sehrli chaqiriq, «The Voyage of the Dawn Treader»da rasm

orqali boshqa olamga kirish real va fantastik makon chegarasining mavjudligini ko'rsatadi. Qahramonlar fantastik dunyoga o'quvchi bilan deyarli bir vaqtda kiradilar va uning qonuniyatlarini bosqichma-bosqich o'rganadilar. Shu bois ertakka xos «boshqa dunyoga borish» motivi zamonaviy portal fentezining narrativ mexanizmiga aylantiriladi [6].

Mendlesohn konsepsiyasi Lyuis poetikasidagi mif va ertak munosabatining yana bir muhim xususiyatini ko'rsatishga imkon beradi. Narniyaga kirish ertakdagi sehrli chegara modeliga asoslangan bo'lsa-da, chegaraning narigi tomonidagi olam mifologik jihatdan murakkabdir. U yerda antik mifologiyaga mansub faun va kentavrlar, Yevropa folkloridagi mittilar va jodugarlar, gapiruvchi hayvonlar hamda Lyuisning xristian dunyoqarashi bilan bog'liq Aslan bir badiiy makonda mavjud bo'ladi. Natijada portal mexanizmi ertak strukturasini, Narniyaning ichki mazmuni esa mifopoetik sintezni yuzaga keltiradi.

Ko'rib chiqilgan nazariy manbalar Lyuis fentezisidagi mif va ertak aloqasini turli darajalarda tushuntiradi. Lyuisning o'z esselari ertakning estetik va ma'naviy imkoniyatlarini belgilaydi [1]; Tolkien «fairy-story» va ikkilamchi dunyo yaratish nazariyasini kengaytiradi [2]; Frye mifning adabiyotdagi arxetipik strukturalarini ochib beradi [3]; Campbell qahramonning mifologik safar va transformatsiya modelini umumlashtiradi [4]; Propp ertak syujetining funksional tuzilishini aniqlaydi [5]; Mendlesohn esa fentezining zamonaviy narrativ mexanizmlarini, xususan, portal orqali boshqa olamga kirish modelini tushuntiradi [6].

Mazkur qarashlarni qiyosiy umumlashtirish asosida K.S. Lyuis fentezisida mif va ertak bir-biridan ajratilgan ikki manba emas, balki yagona poetik tizimning ikki funksional qatlami ekanini ta'kidlash mumkin. Ertak syujetning harakat mexanizmini — safar, sinov, taqiq, yordam, sehrli transformatsiya va yakuniy tartibning tiklanishini ta'minlaydi. Mif esa ushbu voqealarga arxetipik, diniy va falsafiy chuqurlik beradi. Shu tariqa «The Chronicles of Narnia»da ertak shakli universal mifologik mazmunni zamonaviy o'quvchi tajribasiga moslashtiruvchi vositaga aylanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Mazkur tadqiqotda asosiy metod sifatida mifopoetik tahlil metodi qo'llanildi. Ushbu metod K.S. Lyuis fentezisida mifologik obrazlar, arxetiplar, ertak motivlari va ramziy strukturalarning o'zaro munosabatini aniqlash imkonini beradi. Tahlil jarayonida, avvalo, «The Chronicles of Narnia» turkumidagi mifologik va ertakona unsurlar ajratib olindi, so'ng ularning badiiy matndagi semantik va funksional vazifalari o'rganildi.

Mifopoetik tahlil doirasida Aslan obrazi, o'lim va qayta tirilish, qahramonning sinovdan o'tishi, boshqa olamga kirish, sehrli yordamchi, metamorfoza, yaxshilik va yovuzlik qarama-qarshiligi kabi motivlar asosiy tahlil birliklari sifatida belgilandi. Ushbu unsurlarning klassik ertak strukturasiga qay darajada mos kelishi hamda ular orqali xristian va umumiy mifologik mazmunning qanday ifodalanishi tahlil qilindi.

Metodning qo'llanishi Lyuis asarlarida ertak syujeti va mifologik semantikaning alohida emas, balki yaxlit poetik tizim sifatida faoliyat ko'rsatishini aniqlashga xizmat qildi. Natijada ertak qahramonlik safari va voqealar dinamikasini tashkil etuvchi strukturaviy asos, mif esa ushbu syujetga arxetipik, diniy va falsafiy chuqurlik beruvchi semantik qatlam sifatida talqin qilindi.

Shu tariqa, mifopoetik tahlil metodi K.S. Lyuis fentezisida mif va ertak poetikasining o'zaro aloqasi, ularning transformatsiyasi va mualliflik badiiy olamini yaratishdagi funksiyalarini ilmiy asosda ochib berishga imkon berdi.

TAHLIL VA NATIJALAR

K.S. Lyuis fentezisida mif va ertak poetikasining o'zaro munosabati, avvalo, «The Chronicles of Narnia» turkumining obrazlar tizimi, syujet qurilishi va ramziy semantikasida namoyon bo'ladi. Mifopoetik tahlil shuni ko'rsatadiki, Lyuis ertakka xos sodda va dinamik syujet modelini mifga xos universal ma'no, arxetipik obraz va kosmologik tasavvurlar bilan birlashtiradi. Natijada Narniya olami nafaqat sarguzashtlar makoni, balki yaratilish, qurbonlik, o'lim, qayta tug'ilish, sinov, tanlov va oxirzamon kabi universal mifologik modellar faoliyat ko'rsatadigan badiiy tizimga aylanadi.

«THE LION, THE WITCH AND THE WARDROBE»DA ERTAK SYUJETI VA QAYTA TIRILISH MIFI

«The Lion, the Witch and the Wardrobe» romanida ertak poetikasi, eng avvalo, oddiy dunyodan mo'jizaviy makonga o'tish orqali shakllanadi. Lucy Pevensiening shkaf ichidan Narniyaga kirishi xalq ertaklaridagi «boshqa dunyoga o'tish» motivining zamonaviy fentezidagi transformatsiyasidir. Shkaf oddiy maishiy predmet bo'lishdan chiqib, ikki ontologik makon o'rtasidagi chegarani belgilovchi sehrli vositaga aylanadi.

Lucy Narniyada faun Mr. Tumnus bilan uchrashadi. Faun obrazi yunon-rim mifologiyasidan kelib chiqqan bo'lsa-da, Lyuis uning klassik mifdagi funksiyasini aynan takrorlamasdan, ertak yordamchisi va axloqiy tanlov qarshisida turgan personaj sifatida qayta talqin qiladi. Shu jihatdan mifologik obraz ertak funksiyasiga moslashtiriladi.

Roman markazidagi Aslan obrazi esa mif va ertak sintezining yanada murakkab ko'rinishini hosil qiladi. Edmundning xiyonati sabab Oq Jodugar uning hayotini talab qilganida, Aslan qahramon o'rniga o'zini qurbon qiladi. «Stone Table» ustida Aslanning o'ldirilishi, keyinchalik esa uning qayta tirilishi o'lim va qayta tug'ilish arxetipining yaqqol ifodasidir. Mazkur epizod xristian mazmuni bilan chambarchas bog'liq bo'lsa-da, u o'lim-tiriklik haqidagi ancha keng mifologik modelga ham tayanadi.

Ertak elementi	Mifologik mazmun	Badiiy funksiya
Sehrli shkaf	Ikki dunyo chegarasi	Qahramonni fantastik olamga olib kiradi
Oq Jodugar	Xaos va yovuzlik kuchi	Asosiy antagonistni shakllantiradi
Aslanning qurbonligi	O'lim va qayta tug'ilish arxetipi	Najot va yangilanish g'oyasini ifodalaydi
Abadiy qish	O'lim, turg'unlik	Narniyadagi buzilgan tartibni ko'rsatadi
Bahorning qaytishi	Qayta tug'ilish	Kosmik va axloqiy tartibning tiklanishini bildiradi

Oq Jodugar hukmronligi davridagi “doimiy qish” ham ertakdagi sehrli to’siq bo’lish bilan birga, mifologik semantikaga ega. Aslan Narniyaga qaytishi bilan qor eriydi va bahor boshlanadi. Demak, tabiatdagi yangilanish yovuzlik ustidan yaxshilikning g’alabasi bilan parallel quriladi. Northrop Frye ta’kidlagan mavsumiy arxetiplar nuqtayi nazaridan bahor qayta tug’ilish va hayotning tiklanishiga mos keladi [3].

EDMUND OBRAZI: ERTAKDAGI XATO VA MIFOLOGIK NAJOT MODEL

Edmund Pevensie obrazi ertak poetikasidagi “taqiqning buzilishi” va “xiyonat” funksiyalarini bajaradi. U Oq Jodugarning sehrli Turkish Delight taomiga aldanadi va opa-singillari hamda ukasiga xiyonat qiladi. Propp modeli bilan qaralganda, qahramonning noto’g’ri tanlovi syujetdagi muvozanatni buzadi va keyingi sinovlarga sabab bo’ladi [5].

Biroq Lyuis Edmundning funksiyasini oddiy “salbiy qahramon” darajasida qoldirmaydi. Uning xatosi, pushaymonligi, kechirilishi va keyinchalik Narniyani himoya qilishi mifologik “gunoh – sinov – kechirim – yangilanish” modelini yuzaga keltiradi. Demak, ertakdagi taqiqni buzish funksiyasi Lyuisda axloqiy va diniy semantika bilan boyitiladi.

Bu holat Lyuis poetikasining muhim belgilaridan biridir: ertak strukturasi syujetni harakatga keltiradi, mifologik va xristian mazmun esa ayni voqeaga axloqiy-falsafiy chuqurlik beradi.

“THE VOYAGE OF THE DAWN TREADER”DA METAMORFOZA VA QAYTA TUG’ILISH

The Voyage of the Dawn Treader romanidagi Eustace Scrubb obrazi mifopoetik transformatsiyaning eng aniq misollaridan biridir. Eustace xudbin, o’zini boshqalardan ustun qo’yadigan va moddiy manfaatga berilgan bola sifatida tasvirlanadi. U ajdar xazinasiga duch kelib, boylik haqidagi ochko’z o’ylari bilan uyquga ketadi va uyg’onganida ajdarga aylangan bo’ladi.

Metamorfoza antik mifologiya va ertak poetikasida keng uchraydigan modeldir. Biroq Lyuisda Eustacening jismoniy o’zgarishi uning ichki ma’naviy holatini tashqi shaklda namoyon qiladi. Uning “ichki ajdari” tashqi qiyofaga aylangan.

Eustacening inson holatiga qaytishi ham ertakdagi oddiy sehrni bekor qilish orqali emas, Aslanning aralashuvi orqali amalga oshadi. Eustace o’z ajdar terisini bir necha bor yechishga urinadi, biroq faqat Aslan uni chuqurroq qatlamdan ozod qila oladi. Bu epizod ramziy o’lim va qayta tug’ilish strukturasi ega.

Mazkur ketma-ketlik Campbell tavsiflagan qahramon transformatsiyasi modeliga ham yaqin [4]. Biroq Lyuis uni ertakona metamorfoza va diniy poklanish g’oyasi bilan birlashtiradi. Natijada ertakdagi “sehrli o’zgarish” mifologik va axloqiy qayta tug’ilish ramziga aylanadi.

Bosqich	Mazmuni
Eustace	Boshlang’ich xudbin va manfaatparast holat
Ajdarga aylanish	Ichki nuqsonning tashqi qiyofaga ko’chishi
Azob va anglash	O’z xatosini idrok etish
Eski qiyofadan xalos bo’lish	Ramziy o’lim va poklanish
Yangilangan shaxs	Ma’naviy qayta tug’ilish

“THE SILVER CHAIR”DA YEROSTI OLAMI VA “HAQIQIY DUNYO” MUAMMOSI

The Silver Chair romanida mif va ertak aloqasi yerosti dunyosi motivida namoyon bo’ladi. Jill Pole va Eustace Prince Rilianni izlab Underlandga tushadilar. Yer ostiga tushish qadimgi mifologiyadagi katabasis — qahramonning o’liklar yoki zulmat olamiga kirishi modelini eslatadi.

Underland hukmdori Green Lady qahramonlarni Narniya mavjud emasligiga ishontirishga harakat qiladi. U quyosh, Aslan va yuqori dunyoni faqat bolalarcha xayol mahsuli deb talqin qiladi. Bu epizod ertakdagi sehrgar-jodugarning “aldov” funksiyasini bajaradi, biroq uning semantik mazmuni ancha chuqur: qahramonlardan o’zlari ko’rgan va ishongan haqiqatdan voz kechish talab qilinadi.

Puddleglumning qarshiligi ushbu epizodning g’oyaviy markaziga aylanadi. U Narniya faqat tasavvur bo’lsa ham, ana shu tasavvur Green Ladyning dunyosidan afzal ekanini tanlaydi. Natijada ertakdagi “sehrni buzish” vaziyati mifologik va falsafiy darajada “haqiqatni eslash” modeliga aylanadi.

Bu epizod Lyuisda ertakning faqat sarguzasht emas, dunyoqarashni ifodalovchi shakl ekanini ko’rsatadi.

“THE MAGICIAN’S NEPHEW”DA YARATILISH MIFI VA ERTAK POETIKASI

The Magician’s Nephew Narniya turkumining kosmogonik qatlamini shakllantiradi. Digory va Polly turli olamlarga o’tish imkonini beruvchi sehrli uzuklar yordamida Narniyaning yaratilish jarayoniga guvoh bo’ladilar. Ushbu syujetning tashqi tuzilishi klassik ertakka xos sehrli predmet, boshqa olamga safar va sinov motivlariga asoslanadi.

Biroq Narniyaning Aslan qo’shig’i orqali yaratilishi mifologik kosmogoniya modeliga ega. Qorong’ilikdan yorug’likning, bo’shliqdan tabiatning va hayotning paydo bo’lishi yaratilish miflarining universal modelini eslatadi.

Ertak poetikasi	Mifologik qatlam
Sehrli uzuk	Dunyolar o’rtasida o’tish vositasi
Boshqa olamga safar	Kosmik chegarani kesib o’tish
Aslanning qo’shig’i	Kosmogonik yaratilish
Jadisning paydo bo’lishi	Yaratilgan tartibga xaosning kirib kelishi
Sehrli olma	Taqiq, sinov va tanlov

Demak, The Magician’s Nephewda ertak strukturasi kosmogonik mifni zamonaviy bolalar fentezisi shaklida ifodalash imkonini beradi.

“THE LAST BATTLE”DA APOKALIPTIK MIFNING ERTAK SHAKLIGA KO’CHIRILISHI

Narniya turkumining yakuniy kitobi *The Last Battle*da ertak sarguzashti asta-sekin esxatologik va apokaliptik

modelga o'tadi. Soxta Aslan obrazi, Narniyadagi tartibsizlik, yakuniy jang va eski Narniyaning tugashi oxirzamon mifologiyasiga mos keladi.

Biroq Lyuis yakuniy faqat halokat sifatida tasvirlamaydi. Eski Narniyadan keyin qahramonlar "haqiqiyoq" va mukammal Narniyaga kiradilar. Shu tariqa yo'q bo'lish yangi mavjudlikka o'tish sifatida talqin qilinadi. Ertakdagi "baxtli yakun" modeli mifologik esxatologiya bilan qo'shiladi.

Bu holat Tolkienning fairy-story haqidagi "consolation" va "eucatastrophe" konsepsiyalariga ham yaqin [2]. Biroq Lyuisda mazkur model aniq esxatologik ma'no bilan to'ldiriladi.

NATIJALARNI UMUMLASHTIRISH

O'tkazilgan mifopoetik tahlil K.S. Lyuis fentezisida mif va ertakning bir necha asosiy shakllarda o'zaro munosabatga kirishishini ko'rsatdi. Birinchidan, ertak syujetni tashkil etadi, mif esa unga semantik chuqurlik beradi. Shkaf orqali boshqa olamga kirish, sehrli predmet, taqiq, sinov va yordamchi obrazlar ertak strukturasi shakllantirsa, yaratilish, qurbonlik, qayta tug'ilish va oxirzamon motivlari mifologik qatlamni yuzaga keltiradi.

Ikkinchidan, mifologik obrazlar ertak funksiyasiga moslashtiriladi. Faunlar, kentavrlar, mittilar va jodugarlar o'zlarining qadimgi mifologik kontekstidan chiqarilib, Narniya syujetining faol personajlariga aylantiriladi.

Uchinchidan, ertakdagi metamorfoza axloqiy transformatsiyaga aylantiriladi. Eustacening ajdarga aylanishi tashqi mo'jiza emas, qahramonning ichki holatini ifodalovchi mifopoetik ramz vazifasini bajaradi.

To'rtinchidan, portal motivi mifologik chegarani zamonaviylashtiradi. Shkaf, rasm, uzuk kabi oddiy predmetlar ertakdagi sehrli vosita funksiyasini bajarib, qahramonlarni boshqa ontologik makonga olib o'tadi. Bu xususiyat Mendlesohn ta'riflagan portal-quest fantasy modeliga mos keladi [6].

Beshinchidan, tabiat holati axloqiy-kosmik tartib bilan bog'lanadi. Abadiy qish yovuzlik va turg'unlikka, bahor esa hayot va tartibning qayta tiklanishiga tenglashtiriladi.

Oltinchidan, Lyuis mifni aynan qayta hikoya qilmaydi. U antik, german-skandinav, folklor va xristian qatlamlarini bitta mualliflik olamida qayta semantizatsiya qiladi. Shu sababli Narniya biror mavjud mifologiyaning nusxasi emas, balki yangi mifopoetik tizimdir.

Tahlilning asosiy natijasi shundan iboratki, K.S. Lyuis fentezisida ertak va mif o'rtasidagi munosabat "shakl – mazmun"ning sodda nisbatiga keltirilmaydi. Ertak mifologik mazmunni zamonaviy narrativ shaklga aylantiradi, mif esa ertakdagi voqealarni universal va arxetipik darajaga ko'taradi. Ularning o'zaro ta'siri natijasida Narniya turkumi bir vaqtning o'zida bolalar ertagi, fentezi sarguzashti, mifopoetik matn va falsafiy-diniy allegorik tizim sifatida o'qilish imkoniyatiga ega bo'ladi.

Shunday qilib, Lyuis poetikasining o'ziga xosligi turli mifologik an'analarni ertakka xos sodda, dinamik va hissiy jihatdan ta'sirchan narrativ struktura bilan birlashtira olganidadir. Aynan mana shu sintez "The Chronicles of Narnia"ning ko'p qatlamli badiiy tabiatini va uning turli yosh hamda madaniy tajribaga ega o'quvchilar tomonidan turlicha talqin qilinish imkoniyatini belgilaydi.

XULOSA

K.S. Lyuis fentezisida mif va ertak poetikasining o'zaro munosabati uning badiiy olamini shakllantiruvchi asosiy tamoyillardan biri hisoblanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, Lyuis ertak va mifni alohida mavjud bo'lgan ikki manba sifatida emas, balki bir-birini to'ldiruvchi yaxlit poetik tizim sifatida qo'llaydi. Ertak syujetning harakatini, qahramonning sinovlardan o'tishini va voqealar dinamikasini ta'minlasa, mif ushbu voqealarga arxetipik, diniy va falsafiy chuqurlik beradi.

The Chronicles of Narnia turkumidagi aniq misollar bu uyg'unlikning turli shakllarini ko'rsatadi. The Lion, the Witch and the Wardrobe asarida abadiy qish, Aslanning qurbonligi va qayta tirilishi o'lim–yangilanish arxetipi bilan bog'langan bo'lsa, The Voyage of the Dawn Treaderda Eustacening ajdarga aylanishi va yana inson qiyofasiga qaytishi metamorfoza va ma'naviy qayta tug'ilish modeli sifatida namoyon bo'ladi. The Silver Chairdagi yerosti olami qadimgi katabasis motivini, The Magician's Nephewdagi Narniyaning yaratilishi kosmogonik mifni, The Last Battledagi eski Narniyaning tugashi va yangi olamga o'tish esa apokaliptik hamda esxatologik tasavvurlarni faollashtiradi.

Shu bilan birga, Lyuis mavjud mifologik obraz va motivlarni aynan takrorlamaydi. Faunlar, kentavrlar, mittilar, jodugarlar, gapiruvchi hayvonlar va boshqa an'anaviy obrazlar Narniya olamida yangi funksional vazifaga ega bo'ladi. Ular yunon-rim, german-skandinav, folklor va xristian manbalaridan kelib chiqsa-da, Lyuisning mualliflik konsepsiyasiga bo'ysunib, yagona mifopoetik tizim tarkibida qayta semantizatsiya qilinadi.

Mifopoetik tahlil natijasida ertak motivlarining Lyuis ijodida faqat tashqi sarguzashtni tashkil etish vositasi emasligi aniqlandi. Boshqa olamga o'tish, taqiq, sinov, sehrli yordamchi, metamorfoza va yakuniy tartibning tiklanishi kabi ertak elementlari muallif tomonidan chuqur axloqiy va metafizik mazmun bilan boyitiladi. Natijada ertakona voqea universal mifologik ma'noni ifodalash vositasiga aylanadi.

Tadqiqotning asosiy xulosasi shundan iboratki, Lyuis fentezisida mif va ertak o'rtasidagi aloqani oddiy "mazmun va shakl" munosabati sifatida tushuntirish yetarli emas. Ular o'zaro faol ta'sirga kirishib, yangi badiiy sifatni yuzaga keltiradi: ertak mifni zamonaviy va hissiy jihatdan tushunarli shaklga olib kiradi, mif esa ertakni universal ma'no, ramziy chuqurlik va falsafiy ko'lam bilan boyitadi. Aynan shu sintez K.S. Lyuis fentezisining o'ziga xosligini, The Chronicles of Narnia turkumining ko'p qatlamli semantikasini va uning turli yoshdagi o'quvchilar tomonidan qayta-qayta talqin qilinish imkoniyatini ta'minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Lewis C. S. Of Other Worlds: Essays and Stories / ed. by W. Hooper. – London: Geoffrey Bles, 1966. – XII, 148 p. URL: <https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb33078806f>

2. Tolkien J. R. R. On Fairy-Stories // Essays Presented to Charles Williams / ed. by C. S. Lewis. – London: Oxford University Press, 1947. – P. 38–89. URL: <https://tolkienbooks.net/php/details2.php?id=257>
3. Frye N. Anatomy of Criticism: Four Essays. – Princeton: Princeton University Press, 1957. – XVI, 383 p. URL: <https://search.worldcat.org/title/230039>
4. Campbell J. The Hero with a Thousand Faces. – New York: Pantheon Books, 1949. – XXIII, 416 p. URL: <https://search.worldcat.org/search?q=Joseph+Campbell+The+Hero+with+a+Thousand+Faces+1949>
5. Propp V. Morphology of the Folktale / translated by L. Scott; ed. by L. A. Wagner. – 2nd ed. – Austin: University of Texas Press, 1968. – 184 p. – DOI: 10.7560/783911. URL: <https://doi.org/10.7560/783911>
6. Mendlesohn F. Rhetorics of Fantasy. – Middletown, CT: Wesleyan University Press, 2008. – 336 p. – ISBN: 978-0-8195-6868-7. URL: <https://www.weslpress.org/9780819568687/rhetorics-of-fantasy/>